

Klesvask i Alvdal

Fra lut og kaldt vann – til elektrisk “samaritan”

Før den elektriske vaskemaskinens inntog i Alvdal på 1950-tallet, ble klesvask forbundet med tidkrevende og tungt fysisk arbeid. Kvinner i knestående på isen med blåfrosne never, var ikke et uvanlig syn vinterstid. Det var ofte lettere å ta med klesvasken til elva enn å frakte vannet til gards.

I dag forbinder vi klesvask med å trykke på en knapp, for deretter å hente ut klær som er ferdig vasket, skylt og sentrifugert – alt maskinelt. Den gammeldagse klesvasken fortonet seg temmelig annerledes. Den kunne strekke seg over flere dager og bestod av mange ulike operasjoner. Dette kvinnfolkarbeidet krevde muskelstyrke og tålmodighet. Håndvasking hadde likevel sine positive sider. Det var sosialt. Innimellom skrubbingen og bankingen ble det tid til en prat på vaskeplassene. På grunn av arbeidsmengden var det behov for at flere hender bidro, og vaskehjelpen kunne være døtre, slekt, naboer og tjenestejenter.

Mye måtte forberedes før vaskingen kunne ta til. For å få klærne skikkelig rene måtte de skrubbes i såpe. Og var du en skikkelig gardkjerring og hus-

Klesvask – jobb for store og små. Helga Ingeborg (f. Sørhuus) Dæhlie, med balje og vaskebrett i Alvdal på slutten av 1930-tallet. (Privat foto).

mor – så kunne du kunsten å koke såpe. Selv om det var mulig å få kjøpt såpe i butikken, var den hjemmekokte varianten det rimeligste alternativet – og god utnyttelse av ressursene. Denne lutsåpen, eller koksåpen som den ble kalt, var godt egnet til klesvask og husvask, men litt for tøff til kroppsvask. Den ble kokt på dyrefett etter slaktetida, vann og kaustisk soda. For at denne blandingen skulle bli såpe, måtte en stå og røre i den store gryta, lenge og vel, til såpemassen ble passe tykk og

jevn. Deretter ble den slått over i kar. Når såpen var stivnet skar man den opp i passe stykker.

Selve klesvaskingen foregikk der det var mest hensiktsmessig. De som hadde eldhus og bryggerhus kokte og vasket klærne der i store jerngryter, mens andre tok i bruk kjelleren, kjøkkenet eller fjøset. I Nord-Østerdalen var det vanlig å ha ildsted i fjøset, og det var også der mange fikk innlagt vann først. Dette gjorde fjøset til et velegnet "vaskeri". Der kunne man koke og søle uten at det gjorde stor skade.

Dyrebart vann

De store jerngrytene kunne ta mer enn hundre liter vann, så de må ha rommet en god del skittentøy. Men de kunne avgi rust, og dessuten kokte mange dyremat i samme gryta. For å sikre at skittentøyet faktisk ble rent, ble klærne lagt i en beskyttende striesekk. Og det kunne være en utfordring å få sekken ut av gryta igjen, for det varme vannet var jo egnet til gjenbruk:

"Det var tungt å lempe de varme sekkene ut av kjelen igjen, så flere måtte ta i. Siden det var mye varmtvann i gryta, var det fint å vaske kulørt tøy og arbeidstøy i det samme vannet etterpå" forteller en informant.

Vann var et dyrebart gode. Få hadde innlagt vann, og de som hadde springvann måtte uansett bære det i bøtter til vaskestedet. Deretter var det å fyre oppunder gryta. Vannet – og ikke minst det oppvarmete vannet – var en knapphetsressurs som måtte utnyttes til siste dråpe. Og enkelte var nok mer bevisst på gjenbruk og ressursbesparing enn andre:

En informant minnes at moren hennes tok vare på det brukte bade-

Det kunne være en tøff jobb å skylle klær vinterstid. Parti fra Folla i Alvdal rundt 1930. F.v.: Magnhild (f. Dæhlie) Stuan, Anna Dæhlie og Betzy Hoel (f. Thoresen). Anna skal ha sagt spøkefullt "å stå på kne på iskanten er godt for gikta!" (Privat foto).

vannet etter at familien hadde tatt det ukentlige lørdagsbadet i balja på kjøkkengulvet. Da ble vannet samlet i trestamper og familiens skittentøy ble lagt i bløt til over helga. På mandag ble klærne vasket og skrubbet.

Særlig mye vann gikk med når klesvasken skulle skylles. Alternativet til å bære vannet i bøttevis fra brønnen eller mellom husene, var å ta med hele klesvasken til nærmeste bekk, elv eller sjø. De som bodde nær en slik vannkilde gjorde dette – også om vinteren:

"Da lempet vi hele klesvasken på en slede, og trakk den ned til elva. Vi hogde høl på isen og skylte klærne der", sier en informant.

Dette var med andre ord ikke en jobb for frysepinner. Det finnes mange beretninger om kvinnes blåfrosne never og stivfrosne skjørt etter vannsøl. Etter å ha stått på knærne med nakne hender i iskald vann, må det ha vært vanskelig å få igjen varmen i kroppen.

Elektrisk vaskevidunder

Få hadde vaskemaskin før 2. verdenskrig. De fleste klarte seg med vaskerbrett og sinkbalje eller trebalje. Det fantes ulike manuelle og hjemmelagde varianter, men de elektriske vaskemaskinene kom først med utbyggingen av

Nord-Østerdal kraftlag på 1950-tallet. I løpet av samme tiårsperiode fikk mange på landsbygda innlagt vann. Jordbrukstelingen fra 1959 viser at kjøp av vaskemaskiner stod høyt på prioriteringslisten rundt om i hjemmene. Ved inngangen til 1960-tallet hadde 64 prosent av gårdsbrukene i Hedmark elektrisk vaskemaskin.

I begynnelsen var vaskemaskinene rasjonert. En løsning var at flere familier delte på samme maskin, innkjøpt av husmorlag og bondekvinnelag. I Alvdal ble Hoover-maskiner kjøpt inn. Og rett som det var kunne man se det elektriske vaskevidunderet bli trukket på kjelke gårdene imellom:

"Da hadde dem maskinen hver sin dag i uka. Så stadig møtte vi en kjerring med Hoover'n på kjelke. Ja, det var samvirke", minnes en informant.

*Hoover vaskemaskiner med elektrisk vrimaskin.
Reklame vist på norske kinoer i 1950.
(Utlånt av Teknisk museum).*

De nye elektriske produktene som dukket opp på markedet på 1950-tallet, endret hjemmet og arbeidslivet. Mange arbeidsoperasjoner ble mekani-

sert og forenklet. For klesvaskingsens del, forsvant mye av det våte, tunge og tidkrevende arbeidet. Overgangen fra håndvask til maskinvask gjorde også at det sosiale samholdet blant kvinnene på vaskeplassene forsvant. Det sosiale mønsteret endret seg. Gjøremaal som tidligere krevde mange hender og nært samarbeid, ble privatisert. Også normer og idealer endret seg gradvis. Reklamekampanjer som ga husmora løfter om et nytt og lettvent liv – takket være moderne og elektriske nyvinninger – økte i omgang utover 1950-tallet. Det samme gjorde nok kravet og forventningene til å ha rene klær, nettopp fordi det ble mulig å vaske dem maskinelt. Tiden da man skiftet til rene klær høyst en gang i uka, etter lørdagsbadet, hadde startet sin ferd mot de evige jaktmarker.

Kilder:

Artikkelen er i hovedsak basert på eget intervjumateriale (anonymisert) fra feltarbeid i Alvdal november/desember 2003 og april 2004.

Drakos, Georg & Gilda Stiby (1985): När elektriciteten kom. Om landsbygdens elektrifisering med exempel från Edsbyn i Hälsingland. Carlsson Bokförlag. Stockholm.

Nedrelid, Tove (1985): "Så gjør vi så når vi vasker vårt tøy". Dugnad. Tidsskrift for etnologi. 2/85. Novus forlag. Oslo.

Norges offisielle statistikk. Jordbrukstelingen i Norge 20. juni 1949. Statistisk sentralbyrå, Oslo.

Norges offisielle statistikk. Jordbrukstelingen i Norge 20. juni 1959. Statistisk sentralbyrå, Oslo.

Nyeggen, Inger Marie og Grete Steigen (red.) (1996): "Rengjøring – klævask". Om dagligliv i Alvdal i nær fortid. Alvdal Bondekvinnelag.

Kristin Dæhlie

Briskebyeien 22B, 0259 Oslo